ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.VIII, November 2023
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଓଡ଼ିଆ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ଧାରାରେ ଜିଓଫ୍ରେ ଚସର ଓ ସାରଳା ଦାସ

ଡ. ଇନ୍ଦ୍ରମଣି ସାହୁ

"ଯତ୍ରହି ଦ୍ୱୈତମିବ ଭବତି ତଦିତର ଇତରଂ ପଶ୍ୟତି;
ତଦିତର ଇତରଂ ଶୃଣୋତି, ତଦିତର ଇତରଂ ମନୁତେ,
ତଦିତର ଇତରଂ ସ୍ପୃଶତି,ତଦିତର ଇତରଂ ବିଜାନାତି ।"
-ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦ,୪ ।୫ ।୧୫,୭

ଯେଉଁଠାରେ ଦ୍ୱୈତବୋଧ ରହିଥାଏ, ସେଠାରେ ଅନ୍ୟଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଦେଖେ, ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକର କଥା ଶୁଣେ, ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକର କଥା ଭାବେ, ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ସ୍ପର୍ଶକରେ, ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଜାଣେ ।

ପ୍ରଜ୍ଞା ନୁହେଁ, ଜ୍ଞାନ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ତୁଳନାଶ୍ରୟୀ । ପ୍ରଜ୍ଞାଶୀଳଚେତନାବିଭେଦ ଓ ଭିନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ 'ଏକ ଦେବଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ'ର ଉପଲବ୍ଧି କରେ । କିନ୍ତୁ, ମଣିଷ ମନର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଲାଭର ମୁଖ୍ୟ କାରକ ତୁଳନା । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି, "The comparative method is as old as thought"[୧]

ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ତେବେ ଯେକୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ତୁଳନାତ୍ମକ ହେବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟ । ଆଧୁନିକ ସମାଲୋଚନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଆପେକ୍ଷିକ ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ । ତୁଳନା ବିନା ଆପେକ୍ଷିକତାର ଧାରଣା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆରିଷ୍ଟଟଲଙ୍କ 'Poetics'ରେ ସବୁ ଗ୍ରୀକ୍ ନାଟକ ଓ କାବ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତ ଅଳଙ୍କାର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଶ୍ରାବ୍ୟକାବ୍ୟ, ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ତୁଳନାର ଆଭାସ ମିଳେ ।[୨] କିନ୍ତୁ, ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହିଁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଚର୍ଚ୍ଚା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଧାରା ସୁଗମ ହୋଇଥିଲା । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ପିତା ଭାବରେ ଜର୍ମାନ୍ କବି ଗ୍ୟୋଟେ ସମ୍ମାନିତ । ଭାଷାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନତା ଭିତରେ ସଂଗୁପ୍ତ ମାନବୀୟ ଏକତ୍ୱର ସନ୍ଧାନ ଦେଇ ସେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର (Welt literature) କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ଭାରତରେ ପ୍ରଥମଥର ଲାଗି ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଠାକୁର 'ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍‌ଥାପନ କଲେ । 'ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ' ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ୧୯୦୬ ମସିହାରେ ଆୟୋଜିତ ଏକ ଅଭିଭାଷଣରେ ସେ କହିଥିଲେ "x x x ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ରରେ ଛୋଟକରି ଦେଖିଲେ ଠିକ ଭାବରେ ଦେଖିହେବ ନାହିଁ । ଆମେ ଯଦି ବୁଝିବା ଯେ, ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱ ମାନବ ହିଁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛି ତେବେ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମର ଯାହା ଦେଖିବାର ଥିବ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । x x x ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମୋର ରଚନା, ତୁମର ରଚନା ଏବଂ ତା'ର ରଚନା ନୁହେଁ । ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏହିଭଳି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଥାଇଁ । ସେହି ଗ୍ରାମ୍ୟ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତକରି ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱମାନବକୁ ଦେଖିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆମେ ସ୍ଥିର କରିବା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକର ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ରତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ସେହି ସମଗ୍ରତା ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ଚେଷ୍ଟାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଦେଖିବା, ଏହି ସଙ୍କଳ୍ପ ସ୍ଥିର କରିବାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ।[୩]

'ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ' ଏପରି ପରିଭାଷାରେ ବହୁ ବାଦାନୁବାଦ । ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଗପ, କବିତା, ନାଟକ, କାବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ମୌଳିକ କୃତିକୁ ବୁଝାଏ । ତୁଳନା ଏପରି ସର୍ଜନଶୀଳ ରଚନାର ଆତ୍ମା ହୋଇ ନପାରେ । ତେଣୁ 'ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ' ବୋଲି ସେପରି କିଛି କବିକୃତି କ'ଣ ସମ୍ଭବ ? ଏପରି ଏକ ଯୁକ୍ତି ଓ ବିଚାରର ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ ଆଦ୍ୟ ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରସିଦ୍ଧ

କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନ ଲେନ୍ କୂପର (Lane Cooper) । କିନ୍ତୁ, ଫ୍ରାନ୍ସରେ ଏକଦା 'ଲିଟରେଚର' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ । ତେଣୁ 'ଲିଟରେଚର' ଶବ୍ଦର ଅଧୁନାତମ ଅର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ବଦଳରେ ଏକଦା ପ୍ରଚଳିତ 'ଲିଟରାରି ଷ୍ଟଡ଼ି' ବା 'ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ'ର ଅର୍ଥରେ 'ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ' (Comparative Literature) ପରିଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ କରାଗଲା । 'ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ'ର ଅନ୍ୟ ପରିଭାଷା ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା 'ସାଧାରଣ ସାହିତ୍ୟ' (General Literature), 'ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସାହିତ୍ୟ' (International Literature) ଏବଂ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ (World Literature) । ଫ୍ରାନ୍ସରେ ପ୍ରଥମେ ୧୮୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ପରିଭାଷା ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିଲା ଭିଲେ ମେଁଙ୍କ (Villemain) ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ୧୮୪୮ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ମାଥ୍ୟୁ ଆର୍ଣ୍ଣଲଡ଼ ଇଂରାଜୀରେ ଏହି ପରିଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଅଧ୍ୟୟନର ଇତିହାସ ଏବେକାର ଘଟଣା । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିଲା ସମ୍ଭବତଃ ଫ୍ରାନ୍ସରେ । ସର୍ବୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୮୨୮ରେ ଏହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ କୁଳପତି ଦାଶ ଗୁଏସାଁ ।[୪]

ସାହିତ୍ୟ ମୂଳତଃ ଏକ ହେଲେ ବି, ତା'ର ପରିପ୍ରକାଶ ଭାଷା ସାପେକ୍ଷ । ଭାଷା ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବାବେଲ ପ୍ରାଚୀରଟି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ତାହାହିଁ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମିକା ନିର୍ମାଣ କରେ । ଏହି ବିଭିନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଏକତାର ଉପାଦାନମାନ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟ ସୂତ୍ରରୁ ନିରୂପଣ କରିବା ହିଁ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ମୂଳ ଅଭିପ୍ରାୟ ।[୫] ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ତୁଳନା ସମ୍ଭବ, ସେପରି ଏକ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା ଦେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ'ର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରେ । ଏପରିକି ଗୋଟିଏ ସ୍ରଷ୍ଟାର ବିଭିନ୍ନ କୃତି ତଥା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାଷାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ସତୀର୍ଥ ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ତୁଳନା ଅସାର୍ଥକ ନୁହେଁ । ତେବେ, ସାଧାରଣତଃ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଦୁଇ ପୃଥକ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନକୁ ବୁଝାଯାଇଥାଏ ।

ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନର ବହୁବିଧ ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଭାବ ଅଧ୍ୟୟନ (influence study) ଅନ୍ୟତମ । ଏକ ସାହିତ୍ୟ ଧାରା ବା କୃତିର ଅନ୍ୟ ଏକ ସାହିତ୍ୟର କୌଣସି କୃତି ବା ଧାରାକୁ କିପରି ଓ କାହିଁକି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ତା'ର ଅଧ୍ୟୟନ ଏହି ପଦ୍ଧତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଗୀତିକବିତାର ସୃଷ୍ଟି ଓ ବିକାଶଧାରା ଅଧ୍ୟୟନ ନିମନ୍ତେ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ତଥା ଗୀତିକବିତା ସହିତ ତୁଳନା ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ପଦ୍ଧତି ହେଲା ସମାନ୍ତରାଳ ଅଧ୍ୟୟନ (parallel study) । ଏକାଧିକ ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ଶିଳ୍ପ ସ୍ରଷ୍ଟାମାନେ ସମାନ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା ବା ସୃଷ୍ଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାଳଖଣ୍ଡରେ ବା ସମକାଳୀନ ଭାବେ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରଭାବ ମୁକ୍ତ ହୋଇ କରିପାରି ଥା'ନ୍ତି । ଏହି ସୃଷ୍ଟି ବା ଚିନ୍ତାର ସାର୍ବଜନୀନତା ତଥା ଉତ୍କର୍ଷ ଅପକର୍ଷ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ହୁଏ ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି । କୌଣସି ଏକ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଏକ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯିବା ମଧ୍ୟ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟାଧ୍ୟୟନର ଅନ୍ୟତମ ବିଚାର । ଏହି ପଦ୍ଧତିକୁ ଆନ୍ତଃ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରୟୋଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।[୬]

ଭାରତବର୍ଷ ବହୁ ଭାଷାର ଭୂମି, ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଶ୍ୱ ଯେପରି । ବିବିଧ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ଖଣ୍ଡତାରେ ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତବର୍ଷର ଆତ୍ମାର ନିବାସ । କାଳେ କାଳେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପାରସ୍ପରିକ ଭାବ ବିନିମୟ ଏହି ଆତ୍ମାକୁ ଆଲୋକିତ କରିଛି । ଏହା ହିଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱକୁ ଭାରତବର୍ଷର ମହାନ ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରେରଣା । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ମୁଖଶାଳା ହେଉଛି ଅନୁବାଦ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ କହନ୍ତି, "ଅନୁବାଦ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲେ । ନୂତନ ଆଖି ଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଗାଇ ଦିଏ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆପଣାର କଳନା କରିପାରିବା ଲାଗି ତାହା ଆମକୁ ଏକ ସୁସ୍ଥ ତୁଳନାତ୍ମକ ମାନଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଆମକୁ ଅନେକ ମିଛ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ବୋଧରୁ ରକ୍ଷା କରେ । ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ଭୂମି ଉପରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆମକୁ ବିଶ୍ୱର ବୋଧ ଆଣିଦିଏ ।"[୭] ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱ ମାନବକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବା ହିଁ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଧର୍ମ । ଅଧିକନ୍ତୁ, କୌଣସି କବିଙ୍କର ଏକକ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଅସମ୍ଭବ । ସାହିତ୍ୟର ଭାବ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ତଥା ଆଙ୍ଗିକ ଶିଳ୍ପ ସମୃଦ୍ଧିର ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗି ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ପୁଷ୍କଳ ମାର୍ଗ । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ଏକାଧିକ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟ ବୈଷମ୍ୟ କିମ୍ବା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେନା, ତାହା ହୁଏ ଏକାଧିକ ସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ । ସାଂସ୍କୃତିକ ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ମଣିଷ ମନର ଗତି ପ୍ରଗତି, ପରମ୍ପରା ଓ ପୁରୋଦୃଷ୍ଟି ସବୁର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଇତିହାସର କୁଟିଳ ଗତି ଓ ଜାତିର ସୁଖଦୁଃଖର ବର୍ଣ୍ଣିଳ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଆପେକ୍ଷିକ ଅବବୋଧ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ତୋଳି ଧରେ ।[୮]

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥା ସାରଳା ମହାଭାରତ, ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣ ଓ ଭାଗବତ ଆଦିର ମୂଲ୍ୟାୟନ ନିର୍ଭର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହି ଧରଣର ତୁଳନା ଲେଖକ ଓ ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । କେତେକ ସଂସ୍କୃତପ୍ରେମୀ ସଂସ୍କୃତରେ ରଚିତ ବ୍ୟାସଙ୍କର ମହାଭାରତ ଓ ଭାଗବତକୁ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ଓ ଭାଗବତ ସହ ତୁଳନା କରି ସଂସ୍କୃତ ରଚନାକୁ ଉଚ୍ଚ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ବିଧିବଦ୍ଧ ଧାରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଓ ବିଜୁଳିର ଭାବ ସଂଘର୍ଷ ଦେଇ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯଥାର୍ଥ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ସାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମାଙ୍କ 'ଶ୍ରୀଭାରତ ଦର୍ପଣ' ପରି ଗୁଣାତ୍ମକ ତୁଳନାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ବହୁ ମହାଭାରତ ଗବେଷକଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଛି । ସେହିପରି ଡଃ ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣକୁ ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଂଚଳିକ ରାମାୟଣ ସହ ତୁଳନା କରିବାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣ ଓ ସଂସ୍କୃତ ପୁରାଣ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ତୁଳନାତ୍ମକ @ûf ÛP^ û_ Ë6ÿ _ÛAQô[୯] ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ କୃତି ଓ ଧାରାକୁ ନେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଅପ୍ରତୁଳ ନୁହେଁ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଡଃ ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ହେଉଛି 'ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କୌଶଳ' ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟ କିଛି ଊଣା ନୁହେଁ । ଡଃ ଅଜୟ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା କାଳୀନ ହିନ୍ଦୀ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏ ଧାରାର ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ କୃତି । ସେହିପରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ହିନ୍ଦୀ ଔର ଓଡ଼ିଆ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟକା ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ', ଡଃ ବନମାଳୀ ଦାସଙ୍କ 'ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଓ ଫକୀର ମୋହନ', ଡଃ କେତକୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଓ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ନାରୀ, ଡଃ ସୁଧାଂଶୁ କୁମାର ନାୟକଙ୍କ 'ସୁରଦାସ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ' ଏବଂ 'ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୀ ଓ ଓଡ଼ିଆ କବିତା' ଡଃ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୀ ଓ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଗତିଶୀଳ କବିତା' ପ୍ରଭୃତି ଏ ଦିଗରେ ଏକ ଏକ ସଫଳ ପ୍ରୟାସ । ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ସଂଖ୍ୟା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବିପୁଳ । ଡଃ ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ରବୀନ୍ଦ୍ର ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ କବିତା', ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ଦାସଙ୍କ 'ବଙ୍କିମ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଫକୀର ମୋହନ', ଡଃ ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରଧାନଙ୍କ 'କାହ୍ନୁଚରଣ ଓ ଶରତଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ', ଡଃ କୁଶ ନନ୍ଦଙ୍କ 'ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ', ସଂଗୀତା ଜେନାଙ୍କ 'ଗୋପୀନାଥ ଓ ତାରା ଶଙ୍କରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ : ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ବିଶେଷ କରି ହିନ୍ଦୀ ଓ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଛାଡି ଦେଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ସହ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଏବେ ବି ଏକ ଅଗମ୍ୟ ଦିଗନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଭାବ ଆଲୋଚନା ପଥ ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ଦିଗନ୍ତକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ଅଣ ଏସୀୟ ଭାଷା ଭାବେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ୍‌ର ପ୍ରଭାବ ସଂସ୍ପର୍ଶ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରଥମେ ଲାଭ କରିଥିଲେ ବି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଦ୍ୱାରା ଗଭୀର ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦୀର୍ଘ ଶାସନ ଏହାର ପ୍ରମୁଖ କାରଣ । ଶାସକର ଭାଷା ଭାବେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରମୁଖ ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା ଇଂରାଜୀ । ତେଣୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଭାରତୀୟ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସମାଜକୁ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ଥିଲା ଅବଧାରିତ । ଓଡ଼ିଆ ସମେତ ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ତାହାରି ପ୍ରଭାବରେ ଆତ୍ମିକ ଓ ଆଙ୍ଗିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଣିଥିଲେ କେତେ କେତେ ରୂପାନ୍ତର । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖା ଯାଉଥିବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଯଥାର୍ଥତଃ ଇଂରାଜୀ ପ୍ରଭାବ ଆକାରରେ ହିଁ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା ।[୧୦] ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କୌଣସି ଇଉରୋପୀୟ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ କୃତି ସହ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାକୁ କେତେକ ସମାଲୋଚକ[୧୧] ସେତେ ଫଳପ୍ରଦ ନୁହେଁ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ ବି ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଏ ଦିଗରେ ଯଶସ୍ୱୀ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୬୯ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ 'Kalidasa And Shakespeare'[୧୨] ଇଂରାଜୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଯୋଜନ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସୃଷ୍ଟି ସହ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କୃତିକୁ ନେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ହୋଇଆସିଛି । ଯଦିଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସହ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ପରିମାଣଠାରୁ ଏହା ଦର୍ଶନୀୟ ଭାବେ ସ୍ୱଳ୍ପ । ଅଧିକାଂଶ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଇଂରାଜୀ ବା ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରଭାବ ପରିଣାମର ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିଅଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ, ସମାନ୍ତରାଳ ଅଧ୍ୟୟନର ବି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ ନୁହେଁ । ଏସବୁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କତିପୟ

ପ୍ରବନ୍ଧ, ପୁସ୍ତକ ତଥା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ନିଶାମଣି କରଙ୍କ 'Mayadhar Mansingh and English Romantic Poets: A Comparative Study Of The Moral Vision'[୧୩] ; ଡଃ ଚତ୍ତରଂଜନ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ତୁଳନାତ୍ମକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହାରଲ୍ଡ଼୍ ପିଂଟର ଓ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ'[୧୪] ଡଃ ବନମାଳୀ ବାରିକଙ୍କ 'ଏଡ଼ମଣ୍ଡ ସ୍ପେନସାର ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଂଜ : ଜୀବନାଦର୍ଶ ଓ କାବ୍ୟାଦର୍ଶ'[୧୫]; ରବିଶଙ୍କର ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ପରଜା ଓ ଥିଙ୍ଗସ୍ 'ଲ ଆପାର୍ଟ : ଆମ ଆଦିବାସୀ ବୋଧର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ'[୧୬] ଏବଂ 'କାଳପୁରୁଷ ଓ ଦ ୱେଷ୍ଟଲ୍ୟାଣ୍ଡର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର'[୧୭]; ଡଃ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବର୍ଗତ୍ତୀଙ୍କ 'Guru Prasad's Writings on Eliot's Timeline: A Comparative Study on Guruprasad Mohanty and T.S. Eliot'[୧୮] ; ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'T.S. Eliot and Modern Oriya Poetry'[୧୯]; ଡଃ କୁଳମଣି ବେହେରାଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ 'ଇଂରାଜୀ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋକରେ ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର'[୨୦]; ସଦାନନ୍ଦ ମେହେରଙ୍କ 'ଓ୍ୱସ୍କାର ଓ୍ୱାଇଲଡ଼୍ ଓ ମନୋଜ ଦାସ- ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ'[୨୧]; ଡଃ ନୃସିଂହ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କ 'ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀର ମୋହନ'[୨୨]; ଡଃ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ 'ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉପରେ ବୈଦେଶିକ ପ୍ରଭାବ'[୨୩] ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟତମ ।

ସାରଳା ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିକବି । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଆଦିକବି ଜିଓଫ୍ରେଚସର । ଚସରଙ୍କ ସମୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ପଂଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ହେଉଛି ସାରଳାଙ୍କ କାଳଖଣ୍ଡ । ତତ୍କାଳୀନ ସମୟ ଓ ସୁବିଧାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ନିର୍ବିବାଦରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଉପରେ ଚସରଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପତନର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଉଭୟଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଏକ ସମାନ୍ତରାଳ ଅଧ୍ୟୟନ ଯେ ହେବ ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ତେବେ, ଏହି ଦୁଇ ଆଦିକବିଙ୍କୁ ନେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି କି ? ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅସ୍ତିବାଚକ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ଅନଙ୍ଗ ରେଖାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ୧୯୬୦ ମସିହାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଇଂରାଜୀ କବି ଚସର ଓ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ରଚନାରେ ସେଭଳି ସାମ୍ୟ ଦେଖିଲେ, ଜଣକ ଉପରେ ଅନ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି କହିବା ଠିକ ହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ରଚନାରେ ସାମ୍ୟ ଦେଖାଗଲେ,ଏହାକୁ 'ସମଭାବନାଶାଳିତା' ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନ କହି ପ୍ରଭାବର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ ।[୨୪] ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଏହି ତୁଳନାତ୍ମକ ଟିପ୍ପଣୀ ହିଁ ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମ ବିଧିବଦ୍ଧ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକାଶ । 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିପର୍ବ'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ସମାଲୋଚକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି 'ସାରଳା ଓ ତାଙ୍କର କୃତି' ଶୀର୍ଷକରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଗ୍ରୀକ୍ ସାହିତ୍ୟର ପୁରୋଭାଗରେ ଯେପରି ହୋମର୍ ଓ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭରେ ଚସରଙ୍କ ନାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉପୋଦ୍‌ଘାତରେ ସେହିପରି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣୀୟ । ଚସର (ଖ୍ରୀ.ଅ. ୧୩୪୦-୧୪୦୦) ଯେପରି ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟକୁ ଫରାସୀ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ନିର୍ଭରଶୀଳତା ଓ ଗୌଣତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଏକ ସ୍ୱକୀୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଥିଲେ, ସାରଳା ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ସଂସ୍କୃତର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରାଧାନ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତକରି ତାହାକୁ ଏକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଇଂରାଜୀ- କଥିତ-ଭାଷା ଚସରଙ୍କ ପ୍ରୟୋଗ ଓ ଅନୁଶୀଳନରେ ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ଯେପରି ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ସୌକୁମାର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା, ସାରଳାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ କଥିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସେହିପରି ଏକ ସ୍ୱକୀୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ସାବଲୀଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ।"[୨୫]

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ବିଚାର ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ଯେପରି ଥିଲା ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କୁ ନେଇ ହେବାକୁ ଥିବା ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ଉପୋଦ୍‌ଘାତ । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଏହି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କୁ ନେଇ ଯଥାର୍ଥ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନାର ଅୟମାରମ୍ଭ ତଥାପି ବିଳମ୍ବିତ ହୋଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଆଲୋଚକ ମଥୁରା ନାଥ ହୋତା ୧୯୯୩ ମସିହାରେ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଗବେଷଣାର ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ'[୨୬] ପ୍ରବନ୍ଧରେ କ୍ଷୋଭ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଲେଖିଥିଲେ , "ଓଡ଼ିଶାର ମହାକବି ଭାବରେ ସାରଳା ଦାସ ଆମର ନମସ୍ୟ । ତାଙ୍କର ମହାଭାରତ ଏକ ବିସ୍ମୟ । x x x ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସକାର ସ୍ୱର୍ଗତ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଏହି କବିଙ୍କୁ ଗ୍ରୀକ୍ ସାହିତ୍ୟର ହୋମର ଓ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଚସରଙ୍କ ସହ ତୁଳନା କରିବାର ଯେଉଁ ସୂଚନା 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିପର୍ବରେ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାକୁ ନେଇ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଗବେଷଣା କରାଯାଇ ନାହିଁ ।" କିନ୍ତୁ, ହୋତା ମହାଶୟଙ୍କ ଏହି କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ 'ସମାଜ' ଦୈନିକରେ ୧୯୯୦ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଡଃ ବାସୁଦେବ ଦାସଙ୍କ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଚସର : ସାରଳା ଦାସ' ନାମକ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହା ହିଁ ଥିଲା ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଓଡ଼ିଶାରେ

ପ୍ରଥମ ବିଧିବଦ୍ଧ ତୁଳନାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା । ପରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୯୪ ମସିହାରେ ଡଃ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ 'ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ'ରେ[୨୭] ସ୍ଥାନିତ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଡଃ ଦାସ ସାରଳାଙ୍କ ସମୟ, ତାଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ, ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ସହ ଚସରଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସମୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ସ୍ରଷ୍ଟା ଦ୍ୱୟଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ସମକାଳୀନ ସମାଜର ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ସମାଜଚିତ୍ର ପରିପ୍ରକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ "ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମାଜରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ସମକର୍ମ ଓ ସମଧର୍ମ ଉଭୟେ ସାଧନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।"[୨୮] ଆଲୋଚକ ଚସରଙ୍କ ତିନୋଟି ପ୍ରମୁଖ ରଚନାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରି ସାରଳାଙ୍କ ତିନିଗୋଟି କୃତି ସହ ସେଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନୀୟ ବୋଲି ସୂଚାଇ ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ରଚନା ରୂପେ 'ବିଲଙ୍କା ରାମାୟଣ' ବିବେଚିତ । ଏହା ଚସର କବିଙ୍କ 'କ୍ୟାଣ୍ଟରବରୀଟେଲସ୍' ସହିତ ତୁଳନୀୟ । 'ଦି ଲିଜେଣ୍ଡ ଅଫ୍ ଗୁଡ଼୍‌ଓ୍ୱିମେନ' ସହିତ 'ଚଣ୍ଡୀ ପୁରାଣ'କୁ ମଧ୍ୟ ସମକକ୍ଷ କରାଯାଇଥାଏ । x x x ଟ୍ରୟର ଯୁଦ୍ଧ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ସହ ସମର ବର୍ଣ୍ଣନାର ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷାକରେ । ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଭୟ ସମର କାବ୍ୟ ।"[୨୯] ଆଲୋଚନା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିପର୍ବ'ରେ ଥିବା ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସୂଚନାକୁ ସ୍ମରଣକୁ ଆଣିଛନ୍ତି ଓ ଯାହା ମନେହୁଏ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସେହି ପ୍ରାଥମିକ ସୂଚନା ଡଃ ଦାସଙ୍କୁ ଏପରି ଆଲୋଚନା ଲାଗି ପ୍ରେରିତ କରିଛି । ସେ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ସମାପ୍ତିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ପ୍ରତିଭାର ବାସ୍ତବ ମୂଲ୍ୟାୟନ କଲେ ସାରଳା ଦାସ ଯେକୌଣସି ଗୁଣରେ ଜିଓଫ୍ରେଚସରଙ୍କ ଠାରୁ ନ୍ୟୁନ ନୁହନ୍ତି, ବରଂ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ- ଏହା ନିରାଟ ସତ୍ୟ ।[୩୦]

ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ଏକ ପ୍ରମୁଖ କୃତି ରୂପେ ୨୦୦୮ ମସିହାରେ ଆମେ ପାଉ ଭଗବତୀ ପ୍ରସାଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପି.ଏଚ.ଡି ନିବନ୍ଧ । 'ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସ ଓ ଆଦିକବି ଜିଓଫ୍ରେ ଚସର : ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ' ନାମରେ ନାମିତ ଏହି ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଧୀନରେ ପ୍ରଫେସର ଡଃ ବାଉରୀବନ୍ଧୁ ସାହୁଙ୍କ ମାର୍ଗଦର୍ଶନରେ ପ୍ରସ୍ତୁତହୋଇଥିଲା । ଗବେଷକ ଭଗବତୀ ପ୍ରସାଦ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଥମଥର ଲାଗି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟରେ ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ତୁଳନାତ୍ମକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଦୁଇ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ଧାରା, ଉଭୟ ଦେଶରେ ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳର ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ତଥା ଧାର୍ମିକ ବାତାବରଣ, ତଥା ଦୁଇ କବିଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ- ଏସବୁର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଉଭୟ କବିଙ୍କ କୃତି ସମୂହର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାଶୈଳୀ, ଛନ୍ଦ ନିର୍ମାଣ ଓ ଗଳ୍ପ ଗୁମ୍ଫନ କୌଶଳର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ, ଏହି ନିବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଆଦିକବିଙ୍କ ସମୟ, ରାଜନୀତି, ସମାଜ, ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ପ୍ରଭୃତି ଦିଗ ପ୍ରତି ଯେତିକି ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ସେତିକି ଗୁରୁତ୍ୱ ପାଇନାହିଁ ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭବର ଯଥାର୍ଥ ତୁଳନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନ ।

ପୁନଶ୍ଚ, ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଅଧିକ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଛି ସତ୍ୟବ୍ରତ ଦାସ ଓ ପ୍ରଫେସର ଉଦୟନାଥ ସାହୁଙ୍କ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ 'Sarala-Homer-Chaucer'[୩୧] ପ୍ରବନ୍ଧ । ଏହି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଦ୍ୱୟ ହୋମର ଓ ଚସରଙ୍କୁ ଦରବାରୀ କବି (Court Poet) ଭାବେ ସୂଚୀତ କରି ସାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ଲୋକମାନସର କବି (Poet of the People) ବୋଲି ବିଚାର ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ, ଦୁଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର କୁଳବୃଦ୍ଧ (Grand Old Man) ସମୃଦ୍ଧ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରାର ବାହକ । ହୋମର ଓ ଚସର ଯଥାକ୍ରମେ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ଇଟାଲୀୟ ରେନେସାଁର ପ୍ରଭାବ ବଳୟର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ ଧନ୍ୟ । କିନ୍ତୁ, ସାରଳାଙ୍କ ଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ସାର୍ଥକ ଅୟମାରମ୍ଭ । ସେ ନିଜେ ହିଁ ନିଜର ଆଦର୍ଶ । ଆଲୋଚକ ଦ୍ୱୟ ଏପରି ବିଚାର ବିବେଚନା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସାରଳା ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିଭାର ବିଭିନ୍ନ ବୈଭବମଣ୍ଡିତ ଦିଗକୁ ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସର୍ବ ଶେଷରେ, ସାରଳାଙ୍କୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ମହାନ ସ୍ରଷ୍ଟା ହୋମର ଓ ଚସରଙ୍କ ସହ ତୁଳନା କରିବା ଦ୍ୱାରା ସାରଳାଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ଓ ଅନତିକ୍ରମଣୀୟ ସିଦ୍ଧିରେ ଯେ ଆଦୌ କୌଣସି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହେବ ନାହିଁ, ଆଲୋଚକ ଦ୍ୱୟ ଏପରି ଏକ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଟିପ୍ପଣୀ ରଖିଛନ୍ତି ।[୩୨]

ତତ୍‌ପରେ ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ଧାରା ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପିକା ଶତାବ୍ଦୀ ମଲ୍ଲିକ । ୨୦୧୨ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ଓ ୩୧ ତାରିଖ- ଏହି ଦୁଇ ଦିନ ଧରି ପାରାଦ୍ୱୀପ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଇତିହାସ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ଆୟୋଜିତ 'Medieval Orissan Renaissance and Saint Sarala Das: It's Social and Cultural Impacts' ନାମକ ଜାତୀୟ ସଂପାନରେ ଆଲୋଚିକା ସୁଶ୍ରୀ ମଲ୍ଲିକ 'Sarala Das and Chaucer : A Study Comparative and Contrasts' ଶୀର୍ଷକରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିଥିଲେ । ଦୁଇ କବିଙ୍କ ଜୀବନ ଜୀବିକାର ତୁଳନା, ସର୍ବୋପରି ସେମାନଙ୍କର ସମୟ ଓ ଏହାର ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ, ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ

ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ସମୂହର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଆଦିକବି ଦ୍ୱୟ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଭାଷାକୁ କିପରି ବଳିଷ୍ଠ ଭୂମି ଓ ପରିଚିତି ପ୍ରଦାନ କରି ତତ୍କାଳୀନ ସାଂସ୍କୃତିକ ନବ ଉତ୍‌ଥାନ ଭାବେ ସମ୍ମାନିତ, ତାହାର ସୂଚନା ପ୍ରାବନ୍ଧିକା ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ସତ୍ୟବାଦୀ' ପତ୍ରିକାର ଫେବୃଆରୀ ୨୦୧୭ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏହାପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଏହି ଆଲୋଚକଙ୍କ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ 'ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିକବି : ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲେଖ୍ୟ । ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମୟକୁ ନେଇ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଚନା କରାଯାଇ ଆସିଥିଲା, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଦୁଇ କବିଙ୍କ ସମୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ, ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣ, ଗଳ୍ପ ଗୁମ୍ଫନ, ଭାଷା ଓ ଛନ୍ଦ ନିର୍ମାଣାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଆଲୋଚନା ପରିସରଭୁକ୍ତ କରିଛି ।

ଚସର ଓ ସାରଳାଙ୍କୁ ଭିତ୍ତିକରି ଚାଲି ଆସିଥିବା ଆଲୋଚନାର ସଦ୍ୟତମ ସଂଯୋଜନ ହେଉଛି ଡଃ ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ 'କାହାଣୀ କଳାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ : ଚସର ଓ ସାରଳା ଦାସ' । ୨୦୧୮ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୯ ଓ ୧୦ ତାରିଖରେ ରେଭେନ୍‌ସା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ଆୟୋଜିତ 'ସାରଳା ମହାଭାରତ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂପାନ'ରେ ସେ ଏହାକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଚସର ଓ ସାରଳା ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ଏହି ଧାରାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଆଗକୁ ନିଅନ୍ତି ଡ. ଇନ୍ଦ୍ରମଣି ସାହୁ । 'ଜିଓଫ୍ରେ ଚସର ଓ ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭବ : ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ' ନାମକ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ୨୦୨୧ ମସିହାରେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀରୁ ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଉପାଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ସେ । ଆଦିକବିଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଓ କାଳର ଚିତ୍ର ତଥା ଚରିତ୍ରର ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ଏଥିରେ ସ୍ଥାନିତ ହେବା ସହ ଏହା କିପରି ସେମାନଙ୍କ ମନୋଭୂମି ଓ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି ତାହାର ଆକଳନ କରାଯାଇଛି । ଦୁଇ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରା, ପରିବାର, ଜୀବିକା ତଥା ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବେଶର ତୁଳନାତ୍ମକ ଚିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭବ ସବୁର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ବୈଭବର ଆକଳନ କରାଯାଇଛି ।

ଚସର ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ୱରୂପ ନର୍ବିବାଦ ନୁହେଁ । ସେହିପରି ସାରଳାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମୟର କେତେ କେତେ ଅପ୍ରୋପଚାର ସହ୍ୟ କରିଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ, ବିଲଙ୍କା ରାମାୟଣର ପିତୃତ୍ୱ ବହୁ ବିବାଦ ବଳୟିତ । ଦୁଇ ସାହିତ୍ୟ, ବିଶେଷକରି ଚସରଙ୍କ ମୂଳ ଲେଖାକୁ ପଢ଼ିବା ଓ ବୁଝିବା ଅତୀବ ଆୟାସସାଧ୍ୟ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚସରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଆଧୁନିକ ସଂସ୍କରଣ ଆମର ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ । ସର୍ବୋପରି, ଦୁଇ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ବିପୁଳତା ଗବେଷକଙ୍କ ଲାଗି ଅନ୍ୟ ଏକ ଆହ୍ୱାନ । ସାରଳା ଦାସ ଓ ଚସରଙ୍କ ସମୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଦୃଶ୍ୟମାନ ପାର୍ଥକ୍ୟ । ଜଣେ ପୁରାଣର କବି ତ ଅନ୍ୟଜଣେ କାବ୍ୟକବିତାର ସ୍ରଷ୍ଟା । ଏସବୁ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିକୂଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦୁଇ ମହାନ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଚିତ୍ତଭୂମିର ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଦେଇ ସାର୍ବକାଳିକ ମାନବୀୟ ଗଭୀର ଅନୁଭବ ଓ ସତ୍ୟୋପଲବ୍ଧି ପାଇଁ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ଆଲୋଚକ-ଗବେଷକ ସାଧ୍ୟମତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଓଡ଼ିଆ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ପାଇଁ ଯେ ଶୁଭଙ୍କର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଉଦ୍ୟମ ଆଗାମୀ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଲାଗି ବିଶ୍ୱ-ଗବାକ୍ଷ ସବୁକୁ ଯେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେବ, କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର ।

ପ୍ରାନ୍ତଟୀକା:

୧. F.W.Chandlar, Year Book and Comparative and General Literature vol.xv.1966

୨. ମିଶ୍ର ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ,'ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋକରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା'; "ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ"; ପୃଷ୍ଠା-୧୩, ପ୍ରକାଶକ-ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ; ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୭୬

୩. ଠାକୁର ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, 'ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ'; ପୃଷ୍ଠା-୭୦, ପ୍ରକାଶକ-ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ୧୯୮୧

୪. ଶୁକ୍ଳ ଅନନ୍ତ ଚରଣ, "ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ : କ'ଣ, କାହିଁକି ଓ କେବେ ?"; ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ (ଏକ ସଂପାନ); ଓଡ଼ିଶା ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା-୫; ପ୍ରକାଶକ- ଓଡ଼ିଶା ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, କଟକ; ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୮୪

୫. ମହାପାତ୍ର ଖଗେଶ୍ୱର, "ତୁଳନାତ୍ମକ-ସାହିତ୍ୟ: ସଂଜ୍ଞା ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା"; ସମାଲୋଚନାର ଦିଗ ଦିଗନ୍ତ-୨; ପୃଷ୍ଠା-୮୦, ପ୍ରକାଶକ-ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ; ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ୧୯୮୨

୬. ଶୁକ୍ଳ ଅନନ୍ତଚରଣ, "ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ : କ'ଣ, କାହିଁକି ଓ କେବେ ?"; ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ (ଏକ ସଂପାନ); ଓଡ଼ିଶା ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା-୫; ପ୍ରକାଶକ- ଓଡ଼ିଶା ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, କଟକ; ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୮୪

୭. ଦାସ ଚିତ୍ତରଂଜନ, "ଅନୁବାଦ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ"; କୋଣାର୍କ, ଏପ୍ରିଲ-୧୯୯୭

୮. Jhon Fletcher, 'The Criticism of Comparison: The approach through Comparative Literature And Intellectual History'; "Comparative Criticism"; page108 ; ed.Malcom Bradbury and David Palmer; London; Edward Arnold Publishers Ltd.1970

୯. ପ୍ରଧାନ ମନୋରଂଜନ, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଗବେଷଣା'; ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଜୟନ୍ତୀ ବିଶେଷାଙ୍କ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଦୀପିକା, ୧୭:୧୯୯୬-୯୭, ପୃଷ୍ଠା-୧୦୭-୧୦୮

୧୦. ନାୟକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, "ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୮୦୩-୧୯୨୦)"; ପୃଷ୍ଠା-୪, ପ୍ରକାଶକ-ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୧୯୯୫

୧୧. ଡଃ ସାହୁ ଆଦିକନ୍ଦ, 'ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ'; "ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ"; ପୃଷ୍ଠା-୩୮, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା-୫; ଓଡ଼ିଶା ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, କଟକ; ପ୍ରକାଶ କାଳ-୧୯୮୪

୧୨. Mansinha Mayadhar, "Kalidasa and Shakespeare"; publisher-Motilal Banarsidass, Delhi, First Edn.1969

୧୩. ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଦୀପିକା ୧୪:୧୯୯୩, ସଂପାଦକ-ଡଃ ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ; ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ

୧୪. ମିଶ୍ର ଚିତ୍ତରଂଜନ, "ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱବିଚାର"; ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ; ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୫

୧୫. "ପୂର୍ବଭାରତୀୟ ରୀତି ସାହିତ୍ୟ-ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ"; ସଂପାଦକ- ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶ; ଏସ୍. ବି. ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ; ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୯୮

୧୬. ମିଶ୍ର ରବିଶଙ୍କର, 'ଟୀକା ଓ ଟିପ୍ପଣୀ'; ପ୍ରକାଶକ-ଏମ. ଆର. ପ୍ରେସ୍, ବରଗଡ଼; ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-୨୦୦୫

୧୭. ତତ୍ରୈବ

୧୮. Bagarty Abhimanyu, "Vignettes of Literary Criticism" ; Publisher-Saraswati, Gourinagar, Bhubaneswar-2; First Edn.2016

୧୯. Mohanty Jatindra Mohan, "Tradition And Creativity" ; Publisher-Vidya, Bhubaneswar ; Revised and Enlarged Edition,2013

୨୦. ପିଏଚ.ଡି. ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ; ମାର୍ଗ ଦର୍ଶକ- ମଣୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମେହେର; ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ୨୦୧୮

୨୧. ଏମ.ଫିଲ୍ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ, ମାର୍ଗଦର୍ଶକ- ଆଦିକନ୍ଦ ସାହୁ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

୨୨. ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ ନୃସିଂହ, 'ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନ'

୨୩. ପ୍ରଧାନ ମନୋରଂଜନ,'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଗବେଷଣା'; ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଦୀପିକା; ୧୭:୧୯୯୬-୯୭; ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ

୨୪. ବ୍ରହ୍ମା ଗୌରୀକୁମାର, ମୁଖବନ୍ଧ, ଅନଙ୍ଗରେଖା; ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର; ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ୧୯୬୦

୨୫. ମହାନ୍ତି ସୁରେନ୍ଦ୍ର, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିପର୍ବ'; ପୃଷ୍ଠା-୯୧; କଟକ ଷ୍ଟୁଡ଼େଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ; ଅଷ୍ଟମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୪

୨୬. ହୋତା ମଥୁରା ନାଥ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଦୀପିକା, ୧୪:୧୯୯୩, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ-୧୯୯୩

୨୭. ଦାସ ବସୁଦେବ, 'ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ'; ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା ପ୍ରକାଶନୀ, ଜାରକା, ଯାଜପୁର; ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୯୪

୨୮. ଦାସ ବସୁଦେବ, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଚସର : ସାରଳା ଦାସ'; 'ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ', ପୃଷ୍ଠା-୧୬; ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା ପ୍ରକାଶନୀ, ଜାରକା, ଯାଜପୁର; ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୯୪

୨୯. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୧୯

୩୦. ତତ୍ରୈବ

୩୧. ଏଥନା ବୁକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨

୩୨. Das Satyabrata, Sahoo Udayanath ; 'Sarala-Homer-Chaucer'; The great Indian Epic: Mahabharat in Orissa, Bengal and Assam ; Athena Books, Bhubaneswar-2; First Edn.-2010

ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ,
ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ,
ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ-୭୩୧୨୩୫
ଦୂରଭାଷ : ୯୬୭୯୨୧୯୨୯୧
Email- imsahoo1976@gmail.com